
Anka MIŠETIĆ

STAVOVI MLADIH O
POVREMENOM
STANOVANJU:
ANALIZA ESEJA
SREDNJOŠKOLACA

Nekoliko je razloga zbog kojih je, o životu na obali, vrijedno upitati i mlade koji ondje žive, odrastaju, školuju se i na osobit način sudjeluju u svakodnevici svojih mjesta. Poziciju relevantnog sugovornika zahvaljuju neposrednosti, jednostavnosti i neopterećenosti načina na koji govore o većini društvenih pojava, posebnosti životnih stilova i, s tim u vezi, načina na koji doživljavaju, koriste i trebaju životni (javni) prostor. Metodom eseja nastojali smo saznati kakav je odnos 106 učenika srednjih škola iz Makarske i Supetra (Brač) prema mjestima u kojima žive te, općenito, njihovo viđenje odnosa stalnih i povremenih stanovnika. Uzorak je izabran prigodno, pa su odabrana mjesta na obali koja karakterizira pojava „povremenog stanovanja”, i u kojima postoji srednja škola. Izbor Makarske dodatno je potkrijepljen činjenicom da je riječ o markantnom obalnom turističkom mjestu, središtu „rivijere”, kojemu gravitira niz manjih primorskih mjesta. Na drugoj strani, odabrali smo Supetar, značajno otočno turističko središte na otoku Braču – po mnogočemu prvo među bračkim mjestima. O doživljaju naselja na obali učenici su često govorili iz dvostruke perspektive: i kao stalni i kao povremeni stanovnici. Naime, veliki broj ispitanika, srednjoškolaca, naše je istraživanje zateklo na „privremenom boravku” u mjestu školovanja. Valja reći da za njihovim korijenima ipak ne treba daleko tragati. Uglavnom, učenici su podrijetlom iz obližnjih, nešto manjih naselja sličnog načina života, napose kad je riječ o našoj temi „povremenog stanovanja”, pa su u priču o životu ovih naselja ugradili i svoja dragocjena iskustva iz rodnog mjesta. U obradbi podataka njih ćemo stoga promotriti na dva načina. Prvo, kao jedinstveni skup „mladih” koji žive u primorskim naseljima, a zatim i kroz usporedbu dviju skupina iskustava: obalnog i otočnog. Na temelju dosadašnjih praksi u srodnim istraživanjima (primjerice, istraživanja stavova mladih iz Siska te iz Zagreba) s nekoliko smo pitanja usmjerili njihovu po-

zornost i potaknuli ih da progovore o temama za koje smo zainteresirani. Sva su pitanja bila otvorena, bez sugeriranja bilo kojeg odgovora. Tako dobivene odgovore naknadno smo kategorizirali i kvantificirali, te ih u najvažnijim crtama donosimo u tablicama u daljnjem tekstu. Pošto je riječ o relativno malim uzorcima (Makarska 66 i Supetar 40 ispitanika), rezultati su prikazani u frekvencijama. Zbog mogućnosti više odgovora jednog učenika, kao i „neodgovaranja” na pojedina pitanja, ukupni zbroj odgovora nije uvijek usporediv s brojem ispitanika.

Kratak pregled struktura za povremeno stanovanje u Makarskoj i Supetru

Prije analize učeničkih eseja podsjećamo na udio stanova za povremeno stanovanje u Makarskoj i Supetru te na strukturu turističkih jedinica. Na tablici 1 vidljivo je da je Supetar naselje sa značajno više stanova za povremenu uporabu.

	Ukupni broj stanova	Privremeno nenastanjeni stanovi (1)	Udio privremeno nenastanjenih stanova	Napušteni stanovi (2)	Udio napuštenih stanova	Stanovi za odmor (3)	Udio stanova za odmor	1+2+3	Udio 1+2+3	Stanovi za obavljanje djelatnosti	Udio stanova za obavljanje djelatnosti
Makarska	5.779	922	16,0	62	1,1	277	4,8	1.261	21,8	291	5,1
Supetar	2.133	255	12,0	41	1,9	583	27,3	879	41,2	195	9,1

Tablica 1
 Stanovi za povremenu uporabu u Makarskoj i Supetru, Popis 2001.

Premda je apsolutni broj takvih stanova veći u Makarskoj, njihov udio u ukupnom stambenom fondu naselja dvostruko je veći u Supetru. Slijedom toga, moglo bi se očekivati da će se utjecaj povremenih stanovnika na život u naselju jače osjetiti u Supetru, gdje je gotovo svaka druga stambena jedinica iz korpusa onih za povremenu uporabu. I udio stanova za obavljanje djelatnosti gotovo je dvostruko veći u Supetru, a kako je stalnih stanovnika očito manje, možemo pretpostaviti da su i djelatnosti o kojima je riječ orijentirane na povremene stanovnike, u prvom redu na turizam. Zanimljiv je i relativno mali udio, kao i apsolutni broj stanova za odmor u Makarskoj (4,8% ili 277

stanova), koja je središte turističke rivijere. Potreba za takvim stanovima, vjerojatno se nadoknađuje kroz kategorije "privremeno nenastanjenih stanova,, kojih je popisano gotovo tisuću. Budući da Makarska nije usamljen primjer takvog odnosa unutar struktura za povremeno stanovanje, nameće se zaključak da je riječ o obrascu unutar kojega se realizira povremenost stanovanja. Turističko "opterećenje,, dvaju naselja približno je jednako, ali se može pretpostaviti da su oscilacije u broju stanovnika tijekom godine značajnije u Supetru, gdje je stalnih stanovnika značajno manje nego u Makarskoj (po Popisu 2001. godine Supetar ima 3.016, a Makarska 13.381 stanovnika).

Tablica 2

Ukupan broj objekata, soba i postelja u turističkim jedinicama u Makarskoj

	Broj objekata	Broj soba	Ukupno postelja
Hoteli	5	807	1.790
Lječilišta	1	248	480
Odmarališta	2	29	90
Ukupno	8	1.084	2.360

Tablica 3

Ukupan broj objekata, soba i postelja u turističkim jedinicama u Supetru

	Broj objekata	Broj soba	Ukupno postelja
Hoteli	5	721	1.883
Kampovi	2	262	628
Moteli	1	12	26
Ukupno	8	995	2.537

U tablicama 2 i 3 vidi se da je i struktura turističkih objekata različita. U tom smislu, osim "klasičnog turizma,, u Makarskoj je prisutan i specifičan oblik turizma – "zdravstveni turizam,,. On nije sezonski ograničen, pa ne izaziva oscilacije u opterećenju naselja, većim je dijelom organiziran izvan privatnog sektora, pa je sustav nadzora jednostavniji i, svakako, ne predstavlja „masovnu pojavu" pa su mu i konačni učinci blaži. Stoga se, na ovom mjestu, njime nećemo posebno baviti.

Tko je u mjestu „domaći“?

Raspravu o stalnosti ili povremenosti stanovanja čini se primjerenim započeti isticanjem visokog vrednovanja „stalnosti življenja” ili „stalnosti boravka” među kriterijima koji, po mišljenju mladih, kvalificiraju nekoga da bude „domaći” ili, drugim riječima, koji ga strukturno povezuju s mjestom i njegovom sudbinom.

	Makarska n=66	Supetar (Brač) n=40	Ukupno n=106
Najveći dio života živjeti u naselju	21	29	50
Roditi se u mjestu	19	7	26
Voljeti mjesto	12	14	26
Raditi za dobrobit mjesta	8	5	13
Živjeti lokalnim načinom života (su-kladno običajima, tradiciji, jeziku)	8	3	11

Tablica 4

Što nekoga čini „domaćim” stanovnikom u mjestu? (f)

„Biti domaćim”, unatoč djelomičnom preklapanju, ipak, nije posve identično s „biti stalnim” stanovnikom (tablica 4). Među isticanim osobinama „domaćih” tu su još i tvrda činjenica „rođenja” te emocionalna privrženost mjestu. Cijeni se i poduzetnost za dobrobit mjesta. Popis potrebnih karakteristika završava prakticiranjem „lokalnog načina života”, onako kako nalažu običaji i tradicija. Zanimljivo je usporediti ove nalaze s odgovorima na isto pitanje upućeno zagrebačkim srednjoškolicima (tablica 5).

Tablica 5

Što nekoga čini Zagrepčaninom?

	%
1. Zagrebački „štih”/ Poseban zagrebački stil života i ponašanja	96,8
2. Doprinos razvitku/ Zalaganje za grad na bilo koji način	90,4
3. Svijest o baštini/ Prihvatanje tradicije i kulture grada u svakodnevnom životu	84,0
4. Ljubav prema Zagrebu/ Osjećaj pripadnosti	58,5
5. Rođenje i obiteljsko podrijetlo	52,1
6. Život u Zagrebu	43,6

Izvor: Mišetić, A. (2004.) Tko je Zagreb meni? Otkrivanje zagrebačkog identiteta u esejima gimnazijalaca u: Mišetić, A., Štambuk, M., Rogić I. (ur.): ŽIVJETI U ZAGREBU, Institut Pilar

„Premda se odgovori uglavnom ponavljaju, njihov rang je posve različit. Primjerice, „živjeti u Zagrebu” također je uvjet da bi se bilo „domaćim” ili Zagrepčaninom, no u ranju uvjeta nalazi se na posljednjem mjestu. Nasuprot tomu, „živjeti u Makarskoj” ili „živjeti u Supetru” na prvom su mjestu među poželjnim osobinama „domaćih”. Slijedom toga možemo reći da se u ovim naseljima koja žive pod pritiskom „povremenosti” – stalnost/boravak/život u naselju više cijene i nameću kao uvjet domicilnosti. Ovakav stav je (i u apsolutnom i u relativnom broju) izraženiji među otočnom, supetarskom, mladeži, kojih se većina tako izjasnila. Povremenost stanovanja je u Supetru relativno jače izražen fenomen jer je ondje, podsjećamo, svaki drugi stan u kategoriji „struktura za povremeno stanovanje”. Također, i brojem i udjelom, razlika među dvjema skupinama srednjoškolaca (obalno i otočno naselje) evidentna je i u pogledu vrednovanja „podrijetla”, pa se čini da su otočani manje skloni gledati na mjesto rođenja kao uvjet pripadanja lokalnoj zajednici, a više od njihovih vršnjaka s obale cijene emocionalnu vezu s mjestom.

Usporedba s rezultatima opisanog anketnog istraživanja na uzorku ukupne populacije stanovnika (vidjeti tablice u Dodatku) pokazuje da srednjoškolci imaju ponešto drugačiju predodžbu o obilježjima koje pojedinac treba imati da bi bio „domaći” u mjestu. Dok ispitanici iz populacije „odraslih” u ovom slučaju najviše vrednuju poštivanje lokalnih običaja i tradicije, mlađim ispitanicima to nije najvažniji uvjet (usporediti s tablicama u Dodatku 2). Ovu razliku možemo dijelom objasniti i većom otvorenošću za eksperimentiranje s različitim životnim stilovima, koja je primjerena životnoj dobi srednjoškolaca, zbog koje mogu biti „tolerantniji” prema kulturnim različitostima. Odanost mjestu življenja, osobito kada je ono po strukturi velikim dijelom određeno „povremenošću stanovanja”, mladi, čini se, radije mjere prisutnošću/ boravkom u njemu.

Obilježja mjesta

Iznad svega, ispitanici drže da su njihova mjesta lijepa. Nekoliko citata najbolje ilustrira taj jednostavni, ali najčešći opis vlastitog naselja.

„Supetar je jedan lijepi gradić, koji ‘gleda’ na Split. Predivna riva....mnoge autohtone ulice....”

(učenica iz Supetra)

„Jako lijep grad.” (učenik iz Makarske)

„Supetar je jedan prelijepi gradić...”

(učenica iz Supetra)

Ako ovoj, najčešće navedenoj karakteristikici pribrojimo i mišljenja da su "jedinstvena," i "neusporediva s drugim," te da se doživljavaju kao "turistička," – onda se može reći da su u opisu ili predstavljanju vlastitog mjesta ispitanici u prvom planu imali njegovu turističku funkciju. Takav opis naselja može se protumačiti kao upis turističke djelatnosti na vrh identitetskih sastavnica ovih gradova, no u dijelu u kojem se ističe „jedinstvenost/neusporedivost“, može biti i znakom osobite privrženosti mjestu, zbog koje se ugrađuje u osobnost pojedinca-mještanina, pa je, kao takvo, nezamjenjivo. Premda je riječ o malim primorskim gradovima, nismo naišli na doslovno referiranje na obilježja tradicijskog mediteranskoga grada. Naravno, najčešće rabljena sintagma "lijep, mali grad," najvjerojatnije pretpostavlja sklad prirodnog i izgrađenog okoliša, no ona se pojavljuje u općenitoj formi, ne otkrivajući specifičnosti podneblja niti o kakvom je tipu naselja riječ. Na sličan način pojavljuje se i općenita ocjena da je riječ o "mjestu s puno kulturnih znamenitosti,". Nedostatak razlike spram drugih i nemogućnost da se naselje opiše izraženi su kroz iskaz "mjesto poput svakog drugog na obali," koji nam govori tek da je riječ o jednom tipu naselja. Začelje tablice 6 u kojoj su prikazani odgovori na ovo pitanje, u vrlo skromnom broju zauzele su "negativne," odrednice koje smjeraju postati dijelom naseljske "osobne iskaznice,": prenapučenost i "divlja gradnja," te "puno doseljenika," kao dio istog problema.

Tablica 6
 Kako biste, ukratko, opisali svoje mjesto? (f)

	Makarska n=66	Supetar (Brač) n=40
Lijepo mjesto	23	16
Jedinstveno, neusporedivo s drugim mjestima	14	10
Turističko mjesto	13	2
Mjesto poput svakog drugog mjesta na obali	2	4
Mjesto s puno kulturnih znamenitosti	6	-
Prenapučeno	-	2
Mjesto „divlje gradnje“	1	1
Puno doseljenika	1	-

Svođenje opisa grada na "turističko mjesto," izraženije je kod makarskih srednjoškolaca nego kod njihovih supetarskih kolega. Štoviše, može se reći da je otočanima, u opisu mjesta, pridjev "turističko," u drugom planu.

Uz rečeno, ovakav redosljed obilježja iznosi na vidjelo i važnost koju estetska prosudba grada ima za mladu populaciju. Kriterij ljepote i obzirnost spram vizualnog identiteta tako postaju obvezujuće činjenice i za daljnje rasprave o planiranju razvitka mjesta. To se posredno daje pročitati i iz sljedećih rečenica:

„...nije rijedak slučaj da grade svoje kuće, nagrđujući krajolik Brača, u stilovima karakterističnim za neka druga podneblja, jer ipak je Brač poznat po kamenu...”

(učenik iz Supetra)

„...Jedino me smeta što je u posljednje vrijeme izražen ‘trend’ masovne gradnje stambenih zgrada, upravo za takve ‘povremene’ stanovnike. Smatram da su te zgrade potpuno nepotrebne, da ne kažem nakazne, te narušavaju autentični izgled našeg malog mjesta...”

(učenica iz Supetra)

Izvorišta privlačnosti

Odgovori na pitanje o razlozima i izvorima privlačnosti naselja za povremeno boravljenje dijelom razjašnjavaju i značenje iskaza o ”ljepoti mjesta”, u prethodnom pitanju. Sudeći po njima, naselja svoju ljepotu ponajprije zahvaljuju prirodnom okolišu. Drugi razlozi privlačnosti pojavljuju se u manjem udjelu, a među njima se, čestinom, ističu ”mir”, i, osobito u Makarskoj istaknuta – ”zabava”. Osim ovih obilježja koja bi trebala zajamčiti dobar odmor i privući povremene stanovnike u mjesto, na popisu se našao i jedan argument drugačije naravi. Naime, ”mogućnost zarade od turizma”, po mišljenju mladih, prepoznali su i povremeni stanovnici, pa razloge gradnje struktura za povremeno stanovanje, uz potrebu za odmorom, treba tražiti i u nastojanju da se osigura izvor zarade (tablica 7). Takva praksa uočena je poglavito u Makarskoj.

„...Te ‘kuće za odmor’ nisu samo za odmor, nego i za iznajmljivanje...”

„...Privlači ih što je Makarska nezagađen gradić u koji se isplati investirati tj. kupiti...”

„...Vlasnici kuća za odmor nisu uopće prisutni u Makarskoj preko zime...možda jedno kratko vrijeme preko ljeta, ali i tada im te kuće služe samo za iznajmljivanje turistima koji dođu...”

„...Samu posebnost Makarske najbolje predstavljaju ‘povremeni’ stanovnici. Kupuju kuće i stanove po gradu, zimi ih iznajmljuju, eventualno i dođu preko praznika, a ljeti uživaju. Danas ljudi ipak znaju spojiti ugodno s korisnim.” (učenici iz Makarske)

	Makarska n=66	Supetar (Brač) n=40	Ukupno n=106
Privlačan, čist okoliš (more, zrak, lijepa priroda)	44	30	74
Mir	12	13	26
Zabava	16	5	21
Mogućnost stjecanja zarade od turizma	14	1	15
Ljepota mjesta	5	7	13
Kulturno-povijesna baština	5	4	9
Mentalitet domaćih ljudi	3	5	8
Dobra prometna povezanost/ povoljan geografski položaj	4	2	6
Rodbina ili podrijetlo iz naselja	2	1	3
Investiranje u nekretnine/zemlju	2	-	2

Tablica 7

Što u mjestu privlači povremene stanovnike? (f)

Usporedimo li dva poduzorka, čini se kako se u Makarskoj povremenim stanovnicima nudi kombinacija odmora i zabave s istodobnom mogućnošću da i sami ostvare prihode od turizma. U usporedbi s njima, povremeni stanovnici na otok dolaze gotovo jedino zbog odmora.

„...Supetar je mjesto gdje se čovjek može odmoriti, okupati u čistom moru, uživati u suncu, i netko iz grada upravo to traži.”

„...svakoga može privlačiti različito: mogu biti mir i tišina...blizina plaže ili čisto more...”

„...Čisti zrak, mir i tišina koju može pružiti samo otok i to na osobit način...”

(učenici iz Supetra)

Ovim tragom, koji su naznačili učenici srednjih škola, valjalo bi istražiti i razlike među ”povremenim stanovnicima”, koji investiraju u gradnju na obali i otocima, napose zbog reperkusija koje navedeni motivi mogu imati na vrstu i opseg gradnje.

Uzroke privlačnosti zbog kojih povremeni stanovnici borave u naseljima na obali slično su ocijenili i ispitanici u anketnom istraživanju (vidjeti tablice u Dodatku). Eseji srednjoškolaca potvrdili su dobivene nalaze koji govore da je najsnažniji uzrok privlačnosti „privlačan okoliš i more”. Takav stav izrazili su u najvećem broju i stalni i povremeni stanovnici u naseljima na obali. Nalaz je pojačan i kroz odgovore o razlogu kupnje/gradnje kuće za odmor, gdje

su povremeni stanovnici u najvećem broju naveli „ljepote kraja i privlačnost mjesta”. Možemo reći da su srednjoškolci vrlo precizno pročitali motivaciju za „povremeno stanovanje”, tim više jer su se na njihovu popisu čimbenika koji privlače doseljavanje u mjesto našle sve kategorije razloga koje su se potvrdile u anketnom istraživanju. Štoviše, i kroz eseje srednjoškolaca provlači se ideja o dvostrukom motivu za investiranje u strukture za povremeno stanovanje: s jedne strane ono je potaknuto namjerom da se osigura mjesto za provođenje slobodnog vremena i odmora, a s druge strane, poduprto je stalnom mogućnošću osiguranja dodatnog izvora prihoda.

Tko su „vikendaši” i povremeni stanovnici?

„...Ljudi koji dolaze povremeno su samo oni koji su iselili u veće gradove, pa godišnje odmore provode u rodnom mjestu...”

(učenica iz Supetra)

„...mnogi iz susjednih krajeva, pa čak sa različitih strana svijeta dolaze ovdje na vikende, odmore, ljetovanja...Nekima se dogodi da im se ovo mjesto jako sviđa pa ostanu tu živjeti (kao ja i moja obitelj)...”

(učenik iz Makarske)

„...Oni su obično malo bogatiji i imaju bogatije kuće...”

(učenik iz Makarske)

„...oni su ti koji u svojim rukama drže novac i sredstva koja ovaj grad još uvijek održavaju na životu...”

(učenik iz Makarske)

„...’povremene’ stanovnike ne smatram Makaranima, već samo ’stalnim’ turistima...”

(učenik iz Makarske)

„...Ti ’povremeni’ stanovnici su ili turisti ili studenti...svaki student jedva čeka kad će se vratiti doma, tako da je tu uvijek netko od njih...”

(učenica iz Makarske)

„...u jako velikoj mjeri posebice oni koji žive u Splitu, a rođeni su na Braču. Najčešće dolaze vikendom i praznicima kada obilaze svoje poljoprivredne kulture (maslinici, vinogradi...)...”

(učenica iz Supetra)

Odabrani citati iz srednjoškolskih eseja otkrivaju heterogenost povremenih stanovnika u primorskim gradovima. Zbog malog uzorka kao i činjenice da je istraživanje provedeno u samo dva naselja, ne možemo, temeljem ovih razmišljanja, davati generalnu tipologiju povremenih sta-

novnika. Ipak, odgovori koje smo dobili mogli bi poslužiti kao skica za jednu sveobuhvatnu analizu vlasnika „struktura za povremeno stanovanje”. Već i ovo istraživanje, kao svojevrsni „pilot”, naznačilo je razliku dviju skupina:

(1) povratnici – odseljeni koji više ili manje često vraćaju u zavičajno mjesto, bilo zbog odmora bilo zbog održavanja vlastitog (naslijeđenog) imanja. Dok su ovi prvi, po motivima, a vjerojatno i navikama, sličniji „klasičnom turistu”, ovu drugu skupinu karakterizira *heterotopičnost* življenja, jer osim odmora, oni su i funkcionalno (po svojoj ulozi i djelovanju u svakodnevnom životu) prisutni na (barem) dva mjesta. Svakako je zanimljivo da se kao „povremeni stanovnici” percipiraju i studenti. Oni, kao budući akademski građani, oblikuju elitnu skupinu mjesta koja „cirkulira” između velikoga grada u kojem studiraju i manjeg, zavičajnog mjesta. Na taj način i oni ulaze u prakse heterotopičnosti, kojima će vjerojatno ostati vjerni i nakon završetka studija, bez obzira na to gdje će u konačnici biti njihovo prebivalište;

(2) „klasični” turisti – koji unatoč čestom boravku, u percepciji stanovnika, a vjerojatno i zbog odnosa spram mjesta, u najboljem slučaju ostaju „stalni turisti”, kako ih je definirao jedan učenik.

Popis likova ovim je tek započet, nikako dovršen. Kako se iz odgovora ispitanika nazire i mogući scenarij „udomaćivanja” povremenog stanovnika, očito je da u odnosu „povremeni stanovnik” – mjesto postoji cijeli niz stupnjeva povezanosti i da je taj odnos živ i dinamičan.

Kako utječu na život?

Iz odgovora ispitanika dade se iščitati barem 12 načina na koji povremeni stanovnici utječu na život ovih obalnih naselja (tablica 8). Ukupno gledajući, tri su „pozitivna”, sedam „negativnih” i dvije „neutralne” posljedice. Na prvom je mjestu prepoznavanje financijske koristi koju lokalno stanovništvo ima od činjenice da u naselju borave povremeni stanovnici ili vikendaši. Nakon ove prednosti, zaredali su mahom negativni aspekti njihova utjecaja: gužva, neprimjerena gradnja, zagađivanje.

	Makarska n=66	Supetar (Brač) n=40	Ukupno n=106
Financijska korist (zarada) za lokalno stanovništvo	6	6	12
Stvaraju gužvu	9	2	11
Neprimjerenom gradnjom nagrđuju mjesto	6	3	9
Daju živost mjestu	2	6	8
Zagađuju mjesto	5	3	8
Sudjeluju u događanjima, pridonose razvitku, pomažu mještanima	2	6	8
Ometaju red i mir	2	4	6
Ne poštuju zakone i propise	3	1	4
Preuzimaju inicijativu u mjestu	4	-	4
Iznajmljuju „na crno”	3	-	3
Utječu na promjene u načinu života	1	1	2
Ometaju ustaljeni način života	-	2	2

Tablica 8

Na koji način povremeni stanovnici utječu na život u mjestu? (f)

Ipak, utjecaj je nešto povoljnije ocijenjen u Supetru, gdje je češće naglašeno da „sudjeluju u događanjima, pridonose razvitku, pomažu mještanima”, ali i, općenito, da „daju živost mjestu”.

„...Ne doživljavam ih kao smetnju, jer više ljudi na otoku daje posebnu draž, jer ljudi su ti koji čine život...”

„...oni se čak znaju često uključivati u određene akcije poboljšanja mjesta življenja u mjestu, bilo financijski, bilo nekom drugom potporom...” (učenici iz Supetra)

U Makarskoj su, pak, češće istaknuti „zagađivanje mjesta”, kršenje zakona i propisa, a pojavljuju se i dvije kategorije odgovora koje u Supetru nismo zabilježili: „preuzimanje inicijative” i iznajmljivanje „na crno”.

„...njihov utjecaj i nije baš najbolji jer često dolazi do divlje bespravne gradnje...”

„...Oni dođu preko sezone i ne paze puno (neki ni malo) na zaštitu okoliša...svojim autima, zajedno sa svojim prijateljima i svojim gostima, zauzmu mjesta za parkiranje ispred zgrada ‘domaćih’...”

„...mnogi bespravno grade i narušavaju okoliš...”

„...loše utječu jer zauzimaju prostor, a ne pridonose razvoju...”

(učenici iz Makarske)

Ovakvi odgovori još jednom nagovještaju razliku između dviju skupina ispitanika, a vjerojatno i naselja. Sudeći po njima, u Makarskoj se „povremeni” stanovnici percipiraju u nepovoljnijem svjetlu, a opaženi su i kao agresivniji sudionici svakodnevnog života, često u negativnom smislu. I ovdje je korisno odgovore srednjoškolaca usporediti s rezultatima anketnog istraživanja. Podsjećamo, pozitivni utjecaj korisnika kuća za odmor na naselja u kojima borave najizraženiji je, po mišljenju anketiranih u oba naselja, na gospodarski razvitak mjesta (vidjeti tablice u Dodatku 2). Ovakav stav podudaran je s procjenom učenika o financijskoj koristi koju dobiva lokalno stanovništvo zbog prisutnosti povremenih stanovnika, a koji je istaknut na prvom mjestu u rangu posljedica.

Također, po mišljenju mladih, utjecaj turizma na život u naselju, kao i po mišljenju starijih ispitanika, obiluje mnogim negativnostima, koje se ponajviše očituju u prometnom kaosu, gužvi, gubitku javnog mira i, ukratko, životu koji je podređen turistima.

„Povremeni stanovnici Supetra čine nered tako da zagađuju okolinu, da puštaju glasno muziku do kasno u noć...” (učenica iz Supetra)

„Utjecaj jedino može biti na guste, pune ulice, kafiće, prevelika napućenost...”

(učenica iz Makarske)

„...Utjecaj im je negativan, jer često ne poštuju zakonske odredbe i ponašaju se ‘slobodnije’ nego što bi u većem mjestu...”

(učenica iz Supetra)

Ljeto ili zima?

Bilanca učinaka turizma ima posljedicu na doživljaj naselja kao „podvojenog”. Opisujući vlastito mjesto ljeti i zimi, učenici su portretirali dva sasvim različita mjesta.

„...Ljeti je mnogo više ljudi, te se tada grad u potpunosti mijenja te postaje jedno vrlo primamljivo mjesto ispunjeno brojnim zanimljivim aktivnostima”.

(učenica iz Supetra)

„...Sve što je preko zime zatvoren, ljeti je otvoreno...”
 (učenica iz Makarske)
 „...zimi Makarska ima svoj ‘godišnji odmor’: mirna je, svi se poznaju, nije natrpana ljudima, nema bjesomučne borbe za turiste...”
 (učenik iz Makarske)
 „Ljeti je previše ljudi, ali da ih nema ne bi ljudi imali kako zarađivat; zimi je lijepo i bez tih ljudi ali isto fale. Ma sve se da pritrpit za nešto kuna...”
 (učenica iz Makarske)
 Iz njihovih opisa naselja u pojedina godišnja doba izdvojili smo riječi kojima su se služili kako bi nam predočili svoje naselje (tablica 9).

Tablica 9
 Kako su ispitanici opisivali naselje ljeti i zimi

Ljeto	gužva, užurbanost, dinamika, brzina, zanimljivo, raznoliko, živost, zabavno, potpunije, sadržajnije
Zima	pustoš, zatišje, mirno, monotono, statično, „bez gužve”, tmurno, usporeno, mrtvo, uspavano, „lako prohodno”

Ova razlika dijelom je proizišla i iz prirodnih ritmova koji usporavaju ili ubrzavaju život, no ona je najvećim dijelom posljedica „pritisaka” i „popuštanja” u socijalnoj sferi koji prate uzlazne i silazne putanje turističkog ritma.

Na koncu, pitali smo ih da se opredijele – koje im je, od dvaju lica istog mjesta, draže?

Većina se ispitanika, važući argumente za i protiv, opredijelila za ljeto kao godišnje doba u kojem je njihovo naselje u najboljem izdanju. Oko trećine učenika preferira zimu, dok je mali broj neodlučnih, koji vide podjednako prednosti (ili nedostatke) tijekom cijele godine (tablica 10). Na sličan način odgovorili su i ispitanici u anketi, kojih je najveći broj potvrdio da im odgovara život u naselju tijekom turističke sezone (vidjeti tablice u Dodatku 2).

Tablica 10
 Vole li više svoje mjesto ljeti (za vrijeme turističke sezone) ili u druga godišnja doba (kad nema turističke sezone)? (f)

	Makarska n=66	Supetar (Brač) n=40	Ukupno n=106
Ljeti	28	22	50
Zimi	19	12	28
Podjednako	11	7	18

U konačnici, kroz ovu usporedbu učenici su dali možda i najtočniju sliku stvarnosti u svojim naseljima, života koji se zbiva između ljeta i zime, prenapučenosti i pustoši, ljepote i nagrđenosti, stalnosti i povremenosti.